

ARHIV ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

Ivan Meden

Historijat

Godine 1756. odijelila se Zagrebačka od Križevačke županije. Od tada se može, dakako uz manje ili veće prekide, pratiti historijat arhiva Zagrebačke županije, koji seže sve do godine 1926., kada je arhiv predan Državnom arhivu u Zagrebu.

21. travnja 1756. obavljena je prva restauracija županijskog činovništva Zagrebačke županije. Cijela se njena uprava zajedno sa svojim arhivom nastanila u t. zv. »kraljevinskoj kući« (domus regnicolaris). Bila je to prilično oštećena jednokatnica, a nalazila se na mjestu današnje Sabornice. U istoj zgradi je godinama zasjedao i Banski stol, ali samo formalno, budući da ga je hrvatski ban sazivao u Varaždinu. Međutim, ban Franjo Nadaždi izrazio je želju, da bi »kraljevinsku kuću« trebalo obnoviti i dotjerati, kako bi se u njoj mogla održavati zasjedanja Banskog stola. Na njegovu želju dade Hrvatski sabor zgradu temeljito preinčiti i urediti. Radom oko njena uređenja rukovodio je Nikola Škrlec, koji je tada vršio službu zemaljskog blagajnika. O njegovom zalaganju na tom poslu, a naročito o njegovoj brizi posvećenoj arhivskoj građi, koja je tamo bila pohranjena, govori pohvalno Adam Baltazar Krčelić.¹⁾

Ubrzo nakon osnivanja arhiva Zagrebačke županije počeo se sve naprednije isticati problem sređivanja i smještaja arhivalija. U izvještaju Zagrebačke županije Kraljevskom vijeću iz 1770. napominje se, da je izabran jedan odbor, kojemu je dužnost točno opisati sadanje stanje arhiva, pa izraditi nacrt, na koji bi se način isti što bolje uredio i opskrbio indeksima. Naročito se ističe potreba sređivanja spisa, podcrtava se važnost njihova signiranja, kao i protokoliranja.²⁾ Sve je, međutim, ostalo više manje neostvareno.

Godine 1772. predloženo je, da se u arhivu županije zaposli jedan službenik, koji bi imao dužnost urediti zapuštenu arhivsku građu. Tom

1) »Dosada je u toj istoj kraljevinskoj kući u Zagrebu za arhive bila određena samo jedna soba, u kojoj su se bez reda zbrkano i ispremiješano bacali spisi kraljevine, Stolova i županija. Blagajnik kraljevske blagajne gospodin Nikola Škrlec, kojemu je pred očima bila jedina opća dobrobit, a nije ga vodilo lično koristoljublje, prigodom popravljanja te kuće rasporedi arhive kraljevine po posebnim sobama: jednu je sobu uzeo za spise banskog stola i kraljevine, drugu za spise sudbenog stola i, konačno, treću za spise zagrebačke županije. Pojedine je spise odjeljivao prema tome, kojoj oblasti pripadaju, i prenosio ih u određene arhive, da ih kasnije potpuno sredi.« (Adam Baltazar Krčelić: *Annae, ili Historija 1748.—1767.*, Zagreb 1952. JAZU.)

2) *Acta congregationalia comitatus zagradiensis a. 1770. Nr. 71, Fasc. 3.*

je prilikom prvi put spomenut termin »registrator« (u neku ruku sinonim za arhivarius) . . . proque uno Registratore, qui ab allijis publicis negotijs liber, huic registrationes labori suam operam impendat . . .³⁾ Poime- nično je, međutim, prvi put spomenut registrator tek 1785., kada je za tu službu imenovan neki Jelak Nikola, dotadašnji županijski kancelista,⁴⁾ namjesto svog prethodnika Antonija Praunspergera, uz čije se ime nigdje nije našao naziv registrator ili arhivarius. Desetak dana prije tog ime- novanja spominje se Praunsperger uz još dvojicu drugih kao sređivač arhivalija . . . »pro registrando Comitatus hujus Archivo Domini Joannes Bellossevich et Paulus Poldrugach sub directione Domini Antonij Praun- sperger laboraturi ea ratione delecti sunt« . . .⁵⁾

Vjekoslav Klaić u svom članku pod naslovom »Matija Kirinić« (1746—1805) i sinovac njegov Valentin Kirinić (1783—1840) kaže, da zasada o životu Valentina Kirinića i o njegovu javnom djelovanju do godine 1829. nema podataka.⁶⁾ Međutim 1805. nalazimo V. Kirinića kao registratora u županijskom arhivu.⁷⁾ O njegovu radu u toj službi ima ne- što podataka. Tako je na pr. godine 1806. složio repertorium za spise iz 1793. i 1795. godine, a godinu dana kasnije sastavlja isto takav reper- torijum samo za veće razdoblje (1768—1773 sve u jednoj knjizi). Kiri- nić se nije dugo zadržavao u arhivu: niti pune tri godine, jer već 1808. na njegovo mjesto dolazi neki Ferdinand Radičević. Osim ovog izabrana su još i dva registranta (pomoćni arhivari) Josip Žuvić i Blaž Dunkl.

U razdoblju između 1808. i 1829. Kirinić se stalno kreće u županij- skim službama. Sada je Tabulae Judiciariae Districtualis v. Notarius, sad opet assesor, pa Tabulae Judicariae Notarius et cassus hujus assesor, dok konačno ne bude imenovan arhivarom arhiva Hrvatskog kraljev- stva.

Na županijskoj skupštini 1830. »communibus votis admotus est Arsenije Bellossevich« za županijskog registratora. Dotada bio je na dužnosti podbilježnika. Rođen 1804., a umro negdje između 1893. i 1894. u Zagrebu. Tokom svog dugog života promijenio je više zvanja, ali se ipak najviše zadržavao u arhivu bilo zemaljskom ili županijskom. Godi- ne 1842. Arsenije Belošević je »huc ad usque Registrator pluralitate vo- tum« izabran za distriktnog podsuca,⁸⁾ a na njegovo mjesto postavljen je Ferdinand Makanec, koji je još 1830. bio imenovan registrantom.⁹⁾

3) Prothocollum comitatus zagrabienensis 27. IV. 1772., articulus 55.

4) Prothocollum comitatus zagrabienensis 18. IV. 1785., articulus 23.

5) Prothocollum comitatus zagrabienensis 6. VI. 1785., articulus 4.

6) Vjesnik kr. krv. slav. dalm. zem. arhiva, godište IX. 1907.

7) Prothocollum comitatus zagrabienensis 23. IX. 1805., articulus 1.

8) Prothocollum comitatus zagrabienensis 30. V. 1842., articulus 1.

9) Prothocollum comitatus zagrabienensis 24. V. 1830., articulus 1.

Makanec se još spominje kao registrator 1849. Tko ga je naslijedio, nije poznato, zbog čega u ovom gotovo neprekinutom nizu županijskih arhivara dolazi do prekida od svojih petnaestak godina, naime, sve do 1861., kada je na županijskoj sjednici izabran za arhivara Slobodin Lopašić, a za regestrante Adam Lanović i Ivan Skulja.

Lopašić (rođen 1824. u Karlovcu) nakon kratkog službovanja u vojsci prelazi u građanski život. Družio se s Mažuranićem, Kukuljevićem i Štrigom. Učestvovao je u mnogim demonstracijama uperenim protiv Austrije i Mađarske, radi čega je imao dosta neprilika, te je prije vremena penzioniran. Umro je u Karlovcu 1885.

O njegovu službovanju u županijskom arhivu nalazimo samo neke oskudnije vijesti. Tako je 1863. podastro prvom zagrebačkom podžupanu Petru Očiću izvještaj o stanju u županijskim prostorijama.¹⁰⁾ Kao arhivar spominje se još 1869., kada za arhivske potrebe traži »periš i škare«.¹¹⁾

Na njegovo je mjesto došao 1870. dotadani privremeni ravnatelj Zemaljskog arhiva Albert Štriga, koji je šest godina kasnije (1876) imenovan za »pristava pri Zemaljskom arhivu«.¹²⁾ U županijski arhiv dolazi tada na ispomoć radi sređivanja arhivalija Arsenije Belošević, koji je u to vrijeme bio namješten u Zemaljskom arhivu. Županijski arhiv, naime, nije imao nikakve koristi od Alberta Štrige, koji se više bavio vinogradarstvom i vinarstvom nego li spisima i arhivom.¹³⁾

Dokada je Arsenije Belošević vršio taj posao, nije nam poznato. Činjenica je, da je on 1884. u mirovini. O tome, da li je i dalje radio kao honorarni namještenik bilo u županijskom ili Zemaljskom arhivu, nema podataka, kao što nema niti o tome, tko ga je naslijedio u tom poslu.

Ravnateljstvo Zemaljskog arhiva dva puta je tražilo odobrenje od velikog župana Zagrebačke županije, da bi ovaj dozvolio predaju županijskog arhiva Zemaljskom arhivu, kako bi se konačno već jednom taj arhiv uredio¹⁴⁾ i kako ne bi bio stalno izložen škartiranju i uništavanju.¹⁵⁾ Tek nakon druge predstavke Zemaljskog arhiva Županiji veliki župan Zagrebačke županije Budisavljević odgovara Zemaljskom arhivu, neka

10) Tu on govori o neredu u »pisarnama«, o prašnjavim stolovima i policama, zatim kako »panduri furune lože, tek kad se hajka digne i kad dođu časnici« kako se »ne zna za ključce od pisarnih vrata, pri kojem se panduru nalaze«, a panduri da su drski i da jednostavno vele: »mene sutra ne bu pri kancelariji.« Zatim Lopašić zahtijeva, da se poduzmu potrebni koraci, kako bi se to što prije uredilo, a osim toga traži, da se jedan »pandur« odredi za registraturu, a »čim se pisma uređivati stanu još jednog pandura.« (Zapisnik županijske sjednice od 8. XII. 1863.)

11) Zapisnik županijske sjednice od 1. X. 1869.

12) Registratura Državnog arhiva u Zagrebu, br. 17/1876.

13) Registratura Državnog arhiva u Zagrebu, br. 32/1878.

14) Registratura Državnog arhiva u Zagrebu, br. 38/1896.

15) Županija na prvi dopis Zemaljskog arhiva 1896. uopće ne odgovara. 1903. ravnateljstvo Zemaljskog arhiva ponukano nesavjesnim škartiranjem županijskih spisa opet šalje predstavku na velikog župana: »Kad je godine 1896. umro arhivar veleslavne iste županije,

preuzme upravu i nadzor nad županijskim arhivom, a županijski arhivar Josip Fučko, da sve svoje poslove ima »obavljati prema nalogom i uputama, koje će od vas primiti«. ¹⁶⁾

Na prijedlog velikog župana Zagrebačke županije Kovačevića izabarn je 8. X. 1897. za uređenje županijskog arhiva Josip Karlo Fučko, rođen 1832. O njegovu se životu prije dolaska u županijski arhiv ne zna gotovo ništa, jer su spisi, u kojima se govori o njemu, nestali. Svršio je teologiju. Oko svoje 35. godine napušta svećeničko zvanje. 1871. nalazimo ga kao dnevničara kod vladinog odjela za Unutarnje poslove. Od 25. lipnja 1886., pa sve do 1897., kada je imenovan za dnevničara u županijskom arhivu, bio je namješten u statističkom uredu. U arhivu županije ostaje sve do svoje smrti (16. VIII. 1918).

Josip Fučko poznao je latinski i njemački jezik, ali to nije moglo biti dovoljno, da bude stručnjak u arhivskim pitanjima. Tada se smatralo, da je već znanje tih jezika dovoljno za uspješno sređivanje arhivskog materijala. Fučko je primio naloge za škartiranje arhivske građe odozgo, ali, izvršujući te naloge upravo je nemilosrdan prema spisima. Pogotovu je novija arhivska građa bila žrtva njegova ne stručnog izlučivanja.

Prilično podataka o njegovu radu u županijskom arhivu ima u »Zapisniku od primljenih službenih i izdanih iz arkiva brojeva . . .« koji je on sam tako nazvao i sam ga lično vodio. Tu ima podataka o svemu i svačemu: o stanju županijskog arhiva u XVIII. st., kratka bilješka o smrti Josipa Strossmayera, zatim pribilješke o nevremenu, koje je vladalo 1905., notice o rusko-japanskom ratu i t. d. Tu se nalazi i jedan zapis, koji nam zorno predočava stav, kojeg su »arhivisti« toga vremena imali prema spisima: »Prodaja starih knjiga i nepotrebnih spisa dne 18. prosinca 1902. sastavljeno po g. Dutkoviću u težini 29. met. centih po 6 kruna. Dobio sam 50% — ergo 87 coronas.«

Bilo direktno ili indirektno Fučko je učinio dosta štete za arhiv. Osim već navedenog on je umjetno stvarao i pojedine serije. Ima mnogo slučajeva, da je već signirane i složene spise iz pojedinih serija nastalih

podnijelo je potpisano ravnateljstvo predstavku na predšasnika Vaše Presvijetlosti, kojom je zamolilo čuvanje i upravu županijskog arhiva. Ova predstavka ostala je sve do danas neriješenom. Dočim je uprava i uređivanje arkiva povjereno dnevničaru, koji uza svu svoju stečenu naobrazovanost i znanje teško da bude i in archivalibus savršen, onako kako to stručnjak te vrsti biti mora i kojem jedino može i smije povjereno biti uređivanje arkiva, a naročito izlučivanje t. zv. bezvrijednih arkivalija. Ukoliko je potpisano ravnateljstvo i osvjedočilo se, izlučeno je od godine 1896. mnogo spisa iz županijskog arkiva, koji su prodani nekim trgovcima u Zagrebu. Među ovim nalazilo se i takvih, koji bi bili svakako imali ostati u arhivu . . . ravnateljstvo kr. Zemaljskog arkiva se nada, da će uprava i čuvanje županijskog arkiva biti povjereno Zemaljskom arhivu, jer da je to u interesu samog županijskog arkiva.« (Reg. DAZ 90/1903).

16) »Napose molim Vašu Veleučenenost, da izvoli učiniti nužne odredbe glede što pospešnijega škartiranja starih spisa, jer se godimice takvih sve više nagomilava, a mjesta za pohranu vrlo malo.« (Reg. DAZ 219/1903).

za života registrature izdvajao i stvarao nove serije. Istina, za neke od njih uspio je stvoriti i kazala, ali je to bio rjeđi slučaj. Pri sređivanju površno se obazirao na sam sadržaj spisa kao i na detaljnije izučavanje načina njihova signiranja. Tako je bilo dosta primjera, da su spisi jedne serije bili pomiješani sa spisima serije samo zato, što su naoko obje te serije imale slične signature. Međutim on je ipak sačuvao sadržaj mnogih spisa, budući da je ispisao na desetke različitih knjiga (zapisnika, našastara, kazala, repertorija, elenka i dr.). Sve je to, dakako, nestručno sastavljeno, ali može korisno poslužiti, jer se jedino iz tih navedenih pomoćnih knjiga može donekle rekonstruirati sadržaj pojedinih izgubljenih ili škartiranih spisa. Ravnateljstvo Zemaljskog arhiva odobrava u potpunosti njegov rad. Štoviše traži za njega od velikog župana Zagrebačke županije povišicu dnevnicе i definitivno imenovanje.¹⁷⁾, ¹⁸⁾ Međutim unatoč zauzimanju sa strane Zemaljskog arhiva Fučko nije dobio definitivno postavljenje, već je do kraja života ostao dnevničar.

Zadnja bilješka Josipa Fučka u njegovu »Zapisniku . . .« nosi datum od 27. travnja 1918. Iza toga mu više nema traga. Iduća bilješka je već od novopostavljenog arhivara: »Preuzeto vođenje arhiva poslije smrti svog prethodnika Karla Josipa Fučka, koji je umro 16. kolovoza 1918. u 86. godini svog života, a u 21. u arhivskoj službi, Stevo Petrović, umirovljeni glavni suradnik službenog lista »Narodne Novine«, dana 26. listopada godine 1918.«

Nestručnog arhivara Fučka naslijedilo je i opet nestručno lice. Čini se, da je služba u arhivu bila poistovećena sa svakom drugom službom u županijskim uredima, što se konačno i vidi iz čitavog historijata županijskog arhiva.

Petrović je poznao njemački i latinski jezik, te mu u vezi s time ravnateljstvo Zemaljskog arhiva izdaje uredovnu svjedodžbu, u kojoj se između ostalog kaže: ». . . vješt je latinskom jeziku, a ujedno dovoljno upućen u čitanje latinskih isprava, te sastavljanja izvadaka iz ovih. Isti je ujedno potpuno vješt njemačkom jeziku . . . prema tome je isti sposoban za arkivalnu službu.«¹⁹⁾

O njegovu radu na sređivanju županijskih arhiva nema uopće nikakvih tragova. Po svemu se čini, da je on bio samo obični administrativni činovnik, rukovodilac registrature, a ne stručni arhivski sređivač. Tu dužnost vrši sve do predaje županijskog arhiva Državnom arhivu u Zagrebu 1926. kada automatski postaje činovnikom u posljednjoj ustanovi.

17) ». . . jer gospodin Fučko savjesno i marljivo obavlja povjereni posao, koji mu se sa strane ovoga ravnateljstva u potpunoj mjeri priznati mora.« (Reg. DAZ 35/1904).

18) ». . . Kad je nama po županiji zagrebačkoj povjerena uprava i nadzor nad arhivom županije zagrebačke, izvidili smo temeljito vaše djelovanje, te smo ustanovili, da ste zamjernim marom i spremom uredili taj arhiv koji je bio preko mjere zanemaren i pobrkan. Vi ste u prvom redu velikim trudom uredio spise prema starim elencima, a od neuređenih osnovali ste nove zbirke i opskrbio ih kazalima.« (Reg. DAZ 228/1912).

19) Registratura Državnog arhiva u Zagrebu 118/1918.

Kao što je već navedeno, Zemaljski arhiv dobio je dekretom velikog župana iz god. 1903. dužnost, da vrši nadzor nad županijskim arhivom. Međutim nakon 13 godina (1926) arhiv Zagrebačke županije potpuno prelazi u posjed Državnog arhiva, i to po odredbi velikog župana Zagrebačke oblasti od 26. studenog 1925.²⁰⁾ Arhivski je materijal predao u ime županijskog arhiva Stevo Petrović, a primio ga u ime Državnog arhiva Emilije Laszowski uz napomenu, da je »mnogo arhivalija za prijašnjih arhivista skartirano«.

Opis serija

Ostatak nekada bogatog arhiva Zagrebačke županije podijeljen je uglavnom u tri dijela. Prvi obuhvaća spise, drugi zapisnike županijskih sjednica i treći razne pomoćne knjige (elenke, repertorijume, indekse, nastare, urudžbene zapisnike i dr.)

Spisi su svrstani u tri osnovne serije, koje su nastale još u registraturi.

Prva serija — congregationalia — je najbrojnija. Tu su spisi najrazličitijeg sadržaja, o kojima se raspravljalo na županijskim sjednicama.

Druga je serija — processualia — nešto manja, a obuhvaća razne sudske spise, rasprave, osude.

Treća serija — urbarialia — također je prilično brojna, a odnosi se na zemljišne odnose, kmetska podavanja i dr.

Osim ove tri glavne i najbrojnije serije imade još dvadesetak manjih serija i podserija, od kojih su jedne nastale, kao i ove upravo navedene još u registraturi, a druge umjetnim putem u arhivu tokom ranijih sređivanja. Serije, koje su nastale na umjetni način, a stvorio ih je najviše, koliko se moglo saznati, Josip Fućko, tokom najnovijeg sređivanja su pregledane, i, svi oni spisi, koji su bili signirani signaturom koje poznate serije, vraćeni su na svoje prvobitno mjesto, a oni, koji su bez ikakove signature, ostavljeni su u već stvorenoj seriji.

Zapisnici (prothocola), naročito oni županijskih sjednica, prilično su sačuvani. Vrijednost im je velika, jer u njima imamo sačuvane sadržaje izgubljenih kao i neizgubljenih spisa, budući da se o svakom spisu, koji je bio upravljen na županiju, raspravljalo na županijskim sjednicama.

CONGREGATIONALIA

Ova je skupina bogatija spisima od bilo koje druge u arhivu Zagrebačke županije. Obuhvaća 154 kartonske kutije. Spisi se nižu od 1757—1917. godine. Navedena je serija samo bijedan ostatak nekada bogate i dobro sačuvane skupine, kakva je bila prije negoli se pristupilo njenom nestručnom i nesavjesnom škartiranju.

²⁰⁾ Registratura Državnog arhiva u Zagrebu 2/1926.

Iz 1757. g. ima svega 15 spisa, dok ih iz 1758. nema niti jednoga. Obje su godine prema podacima u kazalu imale zajedno 48 spisa. U razdoblju od 1759., pa sve do 1771. ima u svemu oko 650 spisa, dok ih je prvotno bilo oko 2300. Kako se već po ovim brojkama može razbrati, nije ih sačuvano niti 30%. Ne smije se zaboraviti, da su spisi navedene serije upravo u ovim godinama najbolje sačuvani. Što se ide dalje, spisa ima sve manje, premda bi im broj prema podacima u kazalima trebalo da bude naprotiv sve veći. Kulminacija ovog nesrazmjera dostignuta je u prvim decenijama XIX. st., kada u pojedinim godinama ima svega nekoliko spisa.

U četrdesetim godinama XIX. st. stanje se nešto popravlja, ali samo za kratko vrijeme, jer krajem istog stoljeća i opet nastupa »siromaštvo« u spisima, dok ih, međutim, u XX. st. gotovo i nema.

Godina 1772. imade od 450 registriranih spisa oko 90 sačuvanih. Od 816 spisa iz god. 1782. sačuvana su samo 94 komada.

Sve do godine 1786. može se pratiti kontinuitet arhivske (registratorke) administracije. Spisi su do tog vremena prilično uredno signirani. Brojevi se na njima nižu bez prekida sve do kraja godine. Spisi, o kojima se raspravljalo tokom jedne županijske sjednice, smješteni su u jedan fascikl. Prema tome koliko je bilo županijskih sjednica tokom godine, toliko ima i fascikla za tu godinu. Kazala su u ovom periodu uredno i savjesno vođena.

Međutim u doba jozefinizma — a naročito od godine 1786. dalje doživljava i arhivska administracija (registratura) velike promjene. Sve do te godine vođene su pomoćne knjige na latinskom jeziku. Rijetko se koji spis pronašao na mađarskom ili njemačkom jeziku. Međutim od 1. XI. 1786. njemački je jezik zamijenio latinski u službenom životu registrature.

Druga knjiga zapisnika za ovu godinu (1786), koja je već vođena po novom sistemu, nosi naziv »Journale ili Diarium«, a ne kao dosada »prothocollum«. Zatim to nije ni po sadržaju onaj stari, predjosefinski zapisnik (nema one opštirnosti), već kao da samo zamjenjuje kazalo (elenchus), kojega sada u ovom razdoblju ni nema.

Navedeni Journal ili Diarium otvara jednu novu rubriku za spise, t. j. svaki spis ima točno označenu užu skupinu, kamo spada. Te manje, uže, specijalnije serije nazvane su »Departamenta«. Bilo ih je više (comiss., urbar., eccl. i dr.). Svaki je Departamentum obuhvaćen u istom fasciklu. Ta je podjela vjerojatno učinjena na osnovi analogne podjele kod Ugarskog Namjesničkog Vijeća, odnosno prema tome, koji je Departamentum bio destinator.

Iz te je godine od 4350 registriranih spisa sačuvano svega 310 komada. Od 5120 iz godine 1787. nije sačuvana niti jedna desetina (420 komada).

Razdoblje od 1786.—1789. bio je kratak prekid u ustaljenom vođenju administracije, kakva je bila prije reformi Josipa II. Pobjedom re-

akcije vraća se u svemu na ono, kako je bilo prije njegove vladavine, što dakako ne mimoilazi ni registrature ni arhive. Prema tome 1790. je zapravo organski nastavak u arhivsko-registraturnom poslovanju na godinu 1785. Opet se uvodi latinski jezik, a sve pomoćne knjige i s formalne i sa sadržajne strane odgovaraju u potpunosti onima predjosefinskog perioda.

Što se, međutim, ide dalje, signiranje spisa, njihovo uvođenje u kazala postaje sve površnije i neurednije, tako je na pr. elenchus iz godine 1793. vođen samo do mjeseca kolovoza, a spisi od tog mjeseca, pa do kraja godine uopće nemaju nikakve signature, već samo oznaku datuma, kada je o njima raspravljano na županijskim sjednicama. Spisi iz godine 1795. također su bez signatura.

U prvim se godinama XIX. st. signature rijetko susreću. Spisi iz tog razdoblja uglavnom su sređivani po takozvanim »articulima« naime redosljedom, kojim su bili raspravljani na županijskim sjednicama.

Iz godine 1806. sve do mjeseca lipnja nema ni jednog spisa. Od 1500 komada registriranih u godini 1810., svega je sačuvano 6 spisa. Sličan je slučaj i za godine 1811., 1812., 1813., 1814., Iz 1813. sačuvan je samo jedan spis. Godina 1815. ima svega 2 sačuvana spisa. Niti ostale godine u prvoj polovini XIX. st. nisu u mnogo boljem stanju.

Iz tridesetih godina XIX. st. ima dosta spisa na mađarskom jeziku. Signature su, ukoliko ih uopće i ima, u ovom razdoblju vrlo oskudne i površne.

Vremenski period od 1850.—1917. imade svega oko 8 kartonskih kutija. Dakle, razdoblje od preko 60 godina zastupljeno je sa svega nekoliko stotina spisa. Kako se iz toga vidi, najnoviji je arhivski materijal zaista nemilice uništavan. Ukoliko su neki spisi i sačuvani, to se dogodilo posve slučajno i ničijom zaslugom. Isti su naime bili izmiješani sa spisima zagrebačke županije iz ranijih godina ili sa spisima Zemaljske vlade, gdje se pri sređivanju posljednje još uvijek povremeno pronalaze.

Razvoj moderne administracije gotovo se nikako ne može kontinuirano pratiti iz spisa Zagrebačke županije, budući da su spisi iz novijeg razdoblja s rijetkim izuzetkom potpuno uništeni; činjenica, koju treba stalno naglašavati, kako se u budućnosti takve pojave ne bi ponovile.

URB A R I A L I A

Prilično brojna serija. Spisi smješteni u nešto preko stotinu kartonskih kutija. Razdoblje, koje obuhvaćaju spisi navedene serije proteže se od 1697.—1886. Dobro su sačuvani i sređeni samo oni iz 1780. Za tu godinu postoje dva kazala (repertorijum), od kojih je onaj pod brojem 131 nešto opširniji. Ta godina obuhvaća preko 50 kartonskih kutija spisa, koji su, koliko se može razabrati iz kazala, gotovo u cijelosti sačuvani, savjesno signirani i vrlo lako se pronalaze pomoću repertorijuma. Registratoru se međutim potkrala jedna greška (vjerojatno lapsus calami), jer

se od fascikla 26. ravno ide na fascikl 37. Zacijelo se zabunio signirajući spise, a nije ispravio grešku ni tada, kada je spise unosio u kazalo. Tom omaškom, ipak nije ni najmanje poremećen upravo uzoran red, koji vlada u tih pedesetak kartonskih kutija navedene serije.

Ostali spisi u preostalih pedeset kutija nisu ni približno tako sačuvani i sređeni. Signature su im vrlo površne (ukoliko uopće i postoje), a korist od pomoćnih knjiga svedena je gotovo na minimum. Registrum Actorum Urbarialium Sedrialium et Congregationalium ab Anno 1774—1781. vođen je prilično nemarno. Spisi iz tog razdoblja površno su signirani. Ostali urbarijalni spisi veoma su slabo sačuvani i vrlo oskudno ili još češće nikako signirani.

Već je prije navedeno, da su raniji sređivači od nesigniranih spisa, a često puta i od onih signiranih i već davno sređenih stvarali čitav niz umjetnih skupina. Tim se poslom, prema nađenim podacima, najviše bavio Josip Fućko. Na jednom ga mjestu u vezi s tim čak i pohvaljuju (već citirano u bilješci br. 18 . . . »Vi ste u prvom redu velikim trudom uredio spise prema starim elencima, a od neuređenih osnovali ste nove zbirke i opskrbio ih kazalima.«). Međutim jedino upotrebljivo kazalo je ono od skupine Testamenta. Ostala kazala vrijede samo utoliko, ukoliko su u njima navedeni sadržaji spisa, koji su ili škartiranjem ili nebrigom nestali. Fućko je, naime, stvarao mnogo malih skupina koje su se vremenom posve izgubile ili pomiješale među druge veće skupine, zbog čega njihova kazala ni nemaju praktične vrijednosti. Ipak, veći dio tih umjetno stvorenih serija nema nikakvih pomoćnih knjiga, te je potrebno da se što prije sastave.

PROCESSUALIA

Ova serija obuhvaća oko 50 kartonskih kutija. Spisi, koji su numerirani od broja 1—3631, imaju svoje kazalo. Međutim, spisi, koji dolaze iza ovih, nemaju nikakve pomoćne knjige, a i signature im se razlikuju od prvih. Velik dio spisa navedene serije nema uopće nikakve signature, te je zbog toga cijela skupina podijeljena u dva dijela. U prvi dio idu već spomenuti spisi sa signaturama, a u drugi spisi bez signatura, koji su sređeni kronološki. Prvi dio obuhvaća razdoblje od 1700.—1817., a drugi razdoblje od 1819.—1872.

DIAETALIA

Umjetno stvorena serija. Spisi bez ikakve signature. Odnose se na zajednički sabor u Požunu. Važni su za proučavanje naše političke povijesti. Pri najnovijem sređivanju našlo se u toj seriji mnogo spisa s jasnim signaturama serije congregationalia. Isti su vraćeni na svoja mjesta, a spisi bez signatura, koji sadržajno ipak odgovaraju naslovu, koji nosi

ta serija, ostavljeni su i nadalje na okupu. Naknadno će ih trebati signirati i katalogizirati. Spisi ove serije obuhvaćaju razdoblje od 1791—1848. godine, a smješteni su u pet kartonskih kutija.

ACTA LIMITANEA — spisi, koji reguliraju razgraničenja pojedinih pokrajina. Nižu se od 1779.—1793. godine. Zapremaju jednu kartonsku kutiju.

ACTA SANITARIA i NOSOCOMION — spisi ovih serija također nemaju, kao ni prethodni nikakvih signatura, a još manje bilo kakvih pomoćnih knjiga. Međutim sadržaji im u cijelosti odgovaraju naslovima serija (izgradnja bolnica, novi lijekovi, upute za liječenje raznih bolesti, liječnički recepti i dr.). Spisi su složeni kronološkim redom, a obuhvaćaju razdoblje od 1790.—1856. Zapremaju 4 kartonske kutije.

ACTA MISCELANEA

Unatoč tome, što za ovu seriju postoji dobar indeks, ona je ipak bila posve nesređena. Prethodni se sređivači uopće nisu ni poslužili tom knjigom, već su sređivali gotovo nasumce. Spisi ove serije nižu se od 1733.—1804., a skupljeni su u 4 kartonske kutije. Priličan ih broj nedostaje. Iz pojedinih godina nije gotovo nijedan spis sačuvan. U odnosu prema drugim, ova je serija još uvijek dosta dobro sačuvana. Sadržaj je ovih spisa kao i onaj kongregacionalnih veoma raznolik (razne molbe, žalbe, reskripti, smrtovnice, potjernice, rasprave o pitanju prehrane, cijene prehrambenih artikala, razrezivanje poreza, opis raznih bolesti i t. d., zatim se tu nalazi i dosta spisa, u kojima se govori o melioraciji rijeka, podizanju škola, raspravlja se o pitanju smještaja vojske i t. d.). Spisi su signirani brojem fascikla i rednim brojem unutar istog. Navedena serija nije nastala u periodu između 1733. i 1804. organski u registraturi, već kasnije i to negdje neposredno iza 1804. Ovi su spisi vjerojatno bili negdje zabačeni, tako da nisu na vrijeme došli na županijsku sjednicu, gdje bi se o njima raspravljalo.

FASSIONES

Sačuvan je priličan broj spisa ove serije. Najstariji potječe iz godine 1700. Navedena serija nastala je u registraturi i ima svoje kazalo (elenchus). Međutim u njemu su provedeni samo spisi do uključivo 9. fascikla. Kazalo nije vođeno, premda spisa iz te serije ima još 8 fascikla. (od 10. do 17. fascikla nema nikakvih pomoćnih knjiga). Spisi obuhvaćaju razdoblje od 1700.—1802., a smješteni su u 3 kartonske kutije.

Manje su još serije PRAESIDIALIA — spisi izravno upućeni na velikog župana ili na bilo koju drugu visoku ličnost u županij-

skoj službi. Navedena grupa obuhvaća razdoblje od 1793.—1795. god. Spisi zapremaju jednu kartonsku kutiju.

TESTIMONIALES — serija, koja ima dva dijela. Prvi dio ima jedan fascikl sa 120 brojeva (sačuvani su svi), a drugi dio ide od 29—37 fascikla. Za oba dijela postoje i pomoćne knjige. Spisi iz drugog fascikla nisu sačuvani, ali im trag nalazimo u kazalu. Od 3. pa sve do 27. fascikla nema nijednog spisa, ni bilo kakvog kazala. Navedena je serija smještena u jednoj kartonskoj kutiji.

PROTESTATIONES — grupa od stotinjak spisa. Ima svoje kazalo. Spisi zapremaju jednu kartonsku kutiju, a nižu se od 1698.—1785.

U isto tako malu seriju, koja je nastala još u registraturi, spada i ADMONITIONES i AESTIMATIONES, koja obuhvaća razdoblje od 1713.—1782. god. Nalazi se u jednoj kartonskoj kutiji.

Prilično je sačuvana grupa spisa INQUISITIONES. Spisi su navedene serije savjesno i uredno signirani. Obuhvaćaju razdoblje od 1705.—1814. Složeni su u tri kartonske kutije.

U seriju processualia bi po svom karakteru spadali i spisi IURIDICA MISCELLANEA — serija lijepo sredena, ali prilično škartirana. Najstariji je spis iz 1669. (nižu se do god. 1787.). Zaprema tri kartonske kutije.

Uz ovu seriju idu i ACTA IURIDICA VARIA — spisi bez ikakve signature. Složeni su kronološki. Smješteni su u 5 kartonskih kutija, a obuhvaćaju razdoblje od 1626.—1875.

NOBILITARIA — serija nastala umjetnim putem. Nije složena kronološki, već prema abecednom redu prezimena osoba, o kojima se u spisima radi (podjela plemstva, ili koje druge povlastice). Spisi potječu iz XVIII. i XIX. st., a smješteni su u 15 kartonskih kutija.

TESTAMENTA — ova serija također nije nastala u registraturi. Stvorio ju je Fučko, ali je za nju sastavio i registar. Spise je podijelio u »pet svezaka«, kako sam veli, a složio ih je kronološki. Registar nije stručno sastavljen, ali istraživaču ipak barem donekle olakšava posao oko pronalaženja traženog spisa. 5 kartonskih kutija.

Osim ovih navedenih serija preostalo je još nekoliko manjih, (rationes, razni planovi, cultura serici, regulatio Parochiarum, stanje školskih zaklada, penuria panis i t. d.). Zatim dolazi desetak kartonskih kutija VARIA. Tu se nalaze svi oni spisi, koji nemaju nikakvih signatura i iz čijeg se sadržaja nije moglo sigurno utvrditi, u koju skupunu spadaju. Složeni su kronološki, a nižu se od godine 1615.—1848.

U drugi dio arhivskog materijala, koji je u sklopu arhiva nekadašnje Zagrebačke županije, spadaju, kao što je već ranije rečeno, razni zapisnici (prothocolla). U svemu ih ima 188 komada. Od toga otpada na zapisnike županijskih sjednica 98 knjiga. Svi su oni u dobrom stanju i za istraživača povijesti Zagrebačke županije mogu biti od velike koristi.

Od godine 1759.—1848. sačuvani su svi, ali iza godine 1848. mnogo ih nedostaje. Zadnji poznati zapisnik potječe iz 1910., a odnosi se na sjednicu od 20. XII. iste godine.

Od 9. svibnja 1848. pa nadalje zapisnici su vođeni na hrvatskom jeziku.

Osim spomenutih zapisnika ima i nekih drugih. Tako ih je desetak svrstano pod nazivom varia, jer obuhvaćaju spise najrazličitijeg sadržaja i to manjeg značaja (prothocollum brevium iudicorum committatum Criesiensis et Zagrabiensis 1734—1754, prothocollum actorum sedrialium committatus Zagrabiensis 1757—1760). Zatim se među varija nalaze još i zapisnici nekih sudskih rasprava.

Iza ovih dolaze juridički zapisnici, koji obuhvaćaju razdoblje od 1847.—1849. i urbarijalni, koji idu od 1803.—1848.

U treći dio arhivske građe bivše Zagrebačke županije spadaju i katalozi. Njih ima najrazličitijih (elenchus, repertorijum, kazalo, urudžbeni zapisnik i njima slični).

Elenki i repertorijumi nižu se za kongregacionalne spise u gotovo neprekinutom nizu od 1757.—1849. god.

U zadnje je vrijeme pri sređivanju arhiva Zemaljske vlade pronađeno ništa manje nego 101 komad raznih pomoćnih knjiga (urudžbeni zapisnik, registar i t. d.), među spisima istog arhiva, a nižu se od 1877.—1900. godine. Ukupno ima 246 kataloga.

* * *

Arhiv Zagrebačke županije spada u klasični primjer arhiva, čiji su spisi više nego 50% škartirani. Najbolje su sačuvani spisi iz prvih godina druge polovice XVIII. st., dok su, međutim, oni iz XIX. upravo nemilice škartirani. Spisa iz XX. st. gotovo i nema.

Ipak, od mnogobrojnih arhivskih materijala nešto se i sačuvalo. Dakako to je žalostan ostatak, kada se zna, da je bilo izvjesnih godina, u kojima je, prema popisu u kazalima, bilo nekoliko tisuća spisa, od kojih je, međutim, do nas došlo svega desetak (pa i manje). Tome su mnogo pridobile prilike, pod kojim je arhiv živio: vlažne arhivske prostorije, nestručna sprema osoblja, koje je rukovodilo arhivskom građom, političke promjene, pa ukorijenjeno mišljenje, da je za proučavanje historije vrijedan samo srednjevjekovni arhivski materijal.

Stav prema novijoj arhivskoj građi bio je gotovo bezobziran. Ona se u potpunosti obescjenjivala. Zaboravljalo se, da je arhivski materijal, bez obzira na svoju starost, onaj, pomoću kojeg je jedino moguće najvjernije rekonstruirati društvenu, političku i kulturnu prošlost jedne zemlje, pokrajine ili grada.

Sommario

L'ARCHIVIO DELL'COMITATO DI ZAGREB (1756—1926)

• *Ivan Meden*

In seguito alla penetrazione dei Turchi in Croazia, il territorio di alcuni comitati (»županije«) — le maggiori unità amministrative territoriali in Ungheria e in Croazia fino alla fine della prima Guerra mondiale — è ridotto ad una superficie minima. Di conseguenza, si presenta la necessità di fondere due di queste unità mutilate in una.

Intanto, in seguito alla sempre più riuscita espulsione dei Turchi dalle nostre terre, i vecchi comitati cominciano a rigenerarsi e riacquistano i loro confini originari.

Nel 1756, con un decreto di Maria Teresa, il comitato di Zagreb si separa da quello di Križevci e diviene un'unità territoriale amministrata indipendente. Da questa epoca fino al 1926, possiamo seguire dettagliatamente la cronistoria del comitato di Zagreb.

Il suddetto archivio, come pure gli archivi degli altri ex comitati Croati, si trova ora presso l'Archivio di Stato a Zagreb.

Tutto il materiale d'archivio del comitato di Zagreb, che è conservato, è ordinato e custodito in 420 cartoni. Studiando i diversi indici si viene alla conclusione che più del 60% del materiale complessivo è stato distrutto durante la seconda metà del XVIII secolo. Specialmente erano esposti a devastazione i documenti dal 1850 in poi. Anche gli atti del primo e secondo decennio (il periodo delle guerre Napoleoniche) dello stesso secolo sono stati distrutti. Questa devastazione ha diverse cause; la principale delle quali è l'incompetenza del personale che manipolava l'archivio che distruggeva spietatamente gli atti, con un criterio assolutamente arbitrario. Si distruggeva in massa, senza considerare il valore del documento: il materiale archivistico non era tenuto in considerazione come oggi. Si è tentato più volte di ordinarlo, specialmente alla fine del secolo scorso, ma si è riuscito appena ora a sistemarlo definitivamente.

La serie che ha più valore e che è composta dagli atti più numerosi, è la »Congregationalia«, nella quale si trovano i documenti che venivano discussi alle sedute del Comitato, sedute che si tenevano diverse volte all'anno. Dopo la »Congregationalia« vengono, sia per il numero dei documenti che per il valore l'»Urbarialia«, i »Processus« ed altri di minor importanza.